

Universitat Rovira i Virgili

Investidura com a doctora honoris causa
de la senyora Marina Subirats Martori

Sessió acadèmica extraordinària,
30 d'abril de 2021

Investidura com a doctora honoris causa de la senyora Marina Subirats Martori

Sessió acadèmica extraordinària,
30 d'abril de 2021

Universitat Rovira i Virgili
Tarragona

Discurs d'investidura: © 2021 by Marina Subirats Martori

Fotografia: Margarida Alberich Llop (Lila)

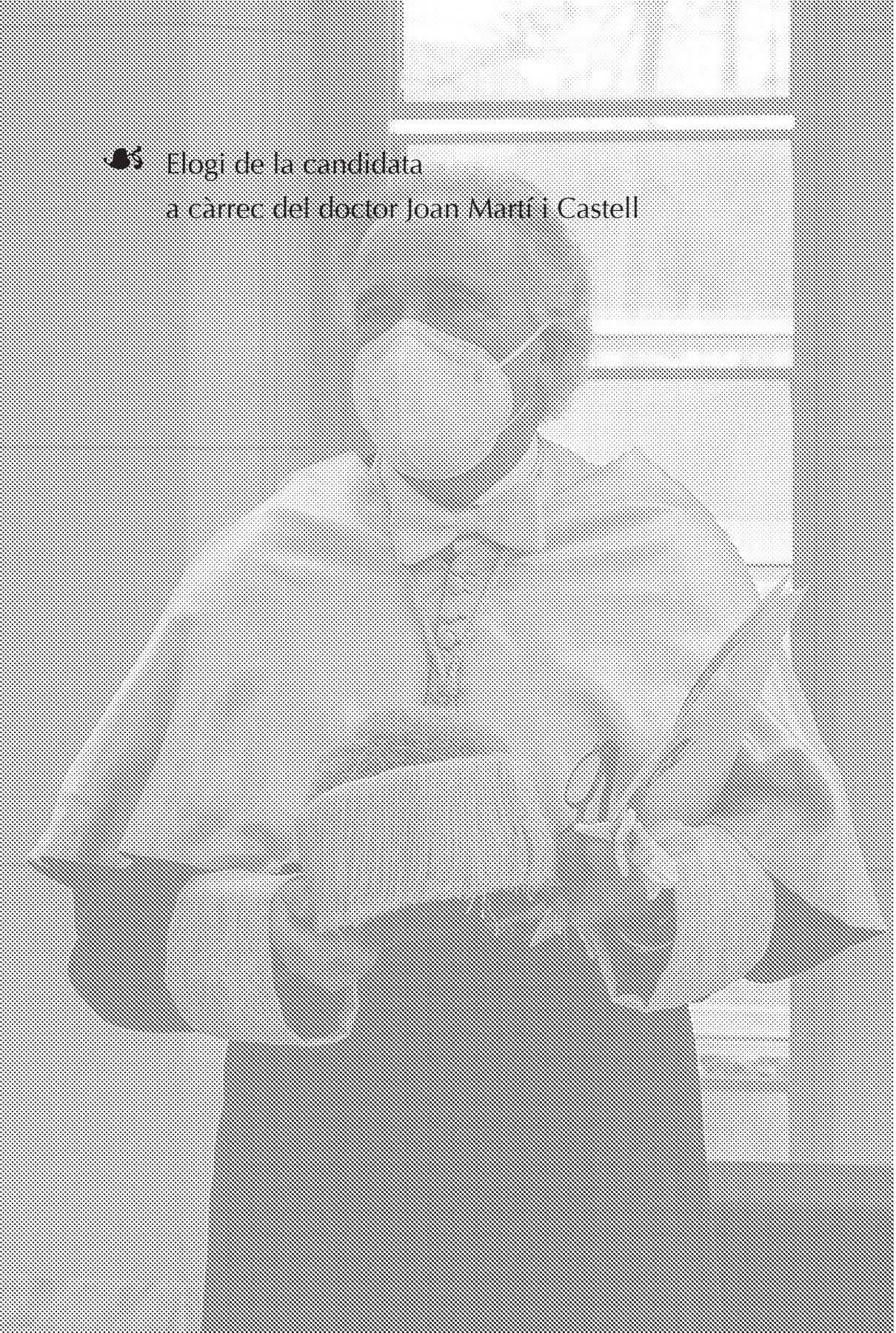
Imprès per Indústries Gràfiques Gabriel Gibert, SA

Dipòsit Legal: T 150-2022

Índex

Elogi de la candidata a càrrec del doctor JOAN MARTÍ I CASTELL	7
Discurs d'investidura pronunciat per la senyora MARINA SUBIRATS MARTORI	19
Paraules de benvinguda pronunciades per la doctora MARÍA JOSÉ FIGUERAS Rectora Mgfca. de la Universitat	37

📖 Elogi de la candidata
a càrrec del doctor Joan Martí i Castell

Rectora Magnífica, President del Consell Social, Secretària general, Membres de l'equip de direcció, Digníssimes autoritats, Membres de la comunitat universitària, Senyores i senyors,

La mirada violeta de Marina Subirats

Tenint en compte el temps de què dispo, no m'aturaré en la presentació del currículum de la professora Marina Subirats Martori, aspirant al doctorat honoris causa d'aquesta universitat, ja que tothom que ho vulgui hi té accés. En diré el mínim a què estic obligat.

Nasqué a Barcelona l'any 1943. Des de la ciència del pensament per excel·lència, la filosofia, s'interessà per la sociologia, per on no es podia transitar en el nostre país, de tan eixut com estava de llibertat i obertura; ras i curt, la sociologia no existia, no se sabia què era. S'hi especialitzà a l'École Pratique des Hautes Études de París (1968). Sota el guiatge d'Alain Touraine, fou investigadora al Laboratoire de Sociologie Industrielle (1967-1968), i fou també deixeble de Pierre Bourdieu, cosa que li va permetre endinsar-se en la sociologia de l'educació i de la dona. Ha fet estades a les universitats de Wisconsin (1977), de Berkeley (1978) i al Department of Sociology of Education de Londres (1987). Ha col·laborat científicament amb l'Observatori de la Igualtat de la nostra Universitat, des de 2008.

En l'àmbit de la gestió política, fou directora de l'Institut de la Dona del Ministeri d'Assumptes Socials del Govern d'Espanya (1993-1996), membre de la Comissió d'Igualtat d'Oportunitats de la Unió Europea (1993-1996), coordinadora de la delegació oficial d'Espanya i de la Unió Europea a la Quarta Conferència de la Dona, a Pequín (1995), regidora d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona (1999-2006) i membre del Consell Escolar de l'Estat (2005-2012).

Compta amb un gruix molt notable d'articles i llibres d'especialitat; em limito a destacar, com a llibres: *L'escola rural a Catalunya* (1983); *Rosa y azul. La transmisión de los géneros en la escuela mixta* (1988); *Barcelona: de la necessitat a la llibertat. Les classes socials al llindar del segle XXI* (2012); *Forjar un home, moldear una dona* (2013); *Coeducació, aposta per la llibertat* (2017). Com a articles: "L'èxit educatiu de les dones: s'ha acabat la discriminació?" (2012), "La societat catalana d'aujourd'hui: croissance et crise" (2014), "La complexa trajectòria de l'educació" (2016).

Ha rebut la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya (2006) i el Premi Catalunya de Sociologia de l'Associació Catalana de Sociologia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans (2011).

És doctora honoris causa de la Universitat de Valladolid (2018). Actualment és catedràtica emèrita de la Universitat Autònoma de Barcelona.

La formació impecable i la inquietud que no ha cessat mai en la doctora Subirats la convertiren en la introductora a Catalunya i a l'Estat espanyol de les metodologies més actuals en l'anàlisi de la societat contemporània, específicament en dos grans àmbits: el de l'educació en general i el de la qüestió, peremptòria encara avui, de la desigualtat de gènere, que se suma a les diferències de classe i que agreuja la manca d'equanimitat col·lectiva. En realitat, aquest interès per la desigualtat de gènere ha esdevingut transversal en tota l'obra de Subirats, ja que els desequilibris en les oportunitats de tota mena en el quefer humà són una constant en el seu pensament i en la concepció dels seus mètodes; això entre nosaltres era sabut i s'havia analitzat des de diversos punts de vista en allò que afecta la situació socioeconòmica de les persones en general, però s'ignorava i s'arrossegava com a substrat de què no es tenia consciència clara en el problema dels condicionants per gènere en la distribució de les funcions i del poder públics i privats. Si avui sortosament, encara que sigui amb totes les mancances que es vulguin, la visió androcèntrica del món mereix una atenció central, perquè suposa comptar o no igualitàriament amb la meitat dels qui habitem l'univers, és gràcies als esforços intel·lectuals i ensem de divulgació proselitista d'investigadors com ella. Els seus treballs de recerca han possibilitat la fonamentació teòricopràctica per a l'establiment de polítiques de paritat, que introduí en una de les seves obres més destacades: *l'Enquesta metropolitana*, realitzada a través de l'Institut d'Estudis Metropolitans, entre 1985 i 2006.

Tenint en compte el compromís cívic que sempre ha assumit, perquè comparteix la convicció que la ciència solament té sentit si es posa al servei

del progrés i del benestar generals, i la capacitat de projecció en l'acció dels principis que la mouen, puc afegir que Marina Subirats ha estat la líder més destacada entre nosaltres en la creació de coneixement i en la descripció del problema de la discriminació negativa de la dona, endèmica de tots els col·lectius. Ha fet recerca bàsica en un espai en què tot estava per descobrir i hi ha assentat els sistemes eficaços per a la seva aplicació, amb una insòlita capacitat didàctica de l'ús adequat de les descobertes. Ha possibilitat passos gegantins en benefici de la llibertat mitjançant l'educació. I ho ha aconseguit amb una actitud exemplar de comprensió i amb un realisme que afavoreixen avançar sense precipitacions i sobretot amb la reflexió constant i autocrítica sobre què hem tirat endavant, què resta per a aconseguir-se, quins errors hem comès, com s'han de corregir.

Mai els seus raonaments no cerquen la culpabilització severa de ningú; mai no es deixa endur per una demagògia fàcil que no ens trauria de la superfície del conflicte i ens impediria, doncs, arribar al fons de les dificultats; mai no exclou l'home com a col·laborador imprescindible en el procés d'alliberament, ja que s'autoexigeix plantejar objectivament les responsabilitats històriques, sense disculpar, tanmateix, les ideologies dominants que han girat entorn de l'androcentrisme: enfoca no tant l'individu aïlladament, com les tendències hegemòniques grupals. No li interessa especialment la incriminació de ningú; això no obstant, rebutja enèrgicament les raons metafísiques que pretenen presentar com a fets naturals, obvis, que hi hagi rics i pobres, poderosos i desfavorits, o funcions pròpies diferenciades per motius de gènere. Res no és predeterminat; tot és fruit de la construcció cultural de la realitat que entre tots hem fet; transformar-la positivament és, doncs, encàrrec igualment de tothom.

Intentaré posar en relleu un aspecte essencial de la seva investigació: el que se centra en l'àmbit de l'educació. D'antuvi, s'ha de subratllar que, al llarg dels temps, l'accés a la instrucció s'ha tractat com a propi dels homes i, en canvi, prescindible o fins i tot nociu per a les dones, ja que les distreu de les missions de què s'han d'ocupar. Quan se superà aquest prejudici grotesc i s'entengué que elles també havien de formar-se, no quedà resolta la discriminació, perquè fins avui mateix ha predominat el convenciment que la instrucció no ha d'ésser la mateixa per a uns que per a les altres, una certesa que provocà la separació de nens i nois respecte a nenes i noies als centres d'estudi. Afortunadament, també hem vençut molt àmpliament aquesta divisió, amb la convivència a les aules d'alumnes d'ambdós sexes,

nogensmenys rebutjada encara aquesta convivència, ai las!, per les classes més conservadores i reaccionàries.

Però alerta!, ens diu Marina Subirats: els canvis ideològics veritablement importants requereixen solucions que vagin al moll de l'os dels problemes; i ens indica que determinades variacions procedimentals, com les que he assenyalat, per cabdals que siguin, no ens encarrilen cap on volem arribar: és del tot inexcusable que vagin acompanyades d'una visió totalment distinta dels capteniments que s'han naturalitzat, interioritzat durant anys i segles; i remarca, és clar, que no és fàcil, però alhora no renuncia mai respecte a aquesta exigència; ésser enrevessat afrontar un problema no lleva que no sigui ineludible afrontar-lo. Hi ha avenços que són certament necessaris, però que no són, de vegades ni de molt, suficients.

En l'ensenyament superior, posem per cas, d'un concepte d'universitat classista en què solament hi estudiaven els nois (i sobretot, els de famílies riques) s'ha fet el salt primordial a la universitat d'avui, en què, ultra obrir les portes també a les noies, hi pesa menys la procedència socioeconòmica. Podem dir, consegüentment, que hi hem assolit la democratització, a la universitat? Subirats contesta: rotundament, no! Hem avançat, sí, però no hem superat la concepció profunda que els nois convé que es preparin d'una manera i en algunes especialitats, distintes quant a les que són les "adequades" per a les noies.

En suma, haver donat accés a les dones en el món educatiu en tots els nivells i fer compartir les aules pels dos gèneres són progressos consistents, sense els quals no anem enlloc, però no són el desllorigador definitiu dels dèficits socials en el medi de la formació.

A la pregunta que es fa a si mateixa Subirats: i en què consisteix, doncs, la veritable coeducació? Es respon justament: consisteix a dur a terme un canvi cultural. La cultura que s'hi transmet encara continua nodrint-se d'uns valors, d'una visió del món, d'uns sabers pensats des de la servitud a un sistema en què l'home té uns papers —els hegemònics— i les dones, uns altres de més subsidiaris. L'únic camí que pot menar-nos a una societat igualitària és el de l'edificació d'una civilització que trenqui els esquemes obsolets alienants. I del capgirament del plantejament d'allò de què s'ha d'ocupar l'educació i de com fer-ho, també en sortiran beneficiats els homes, perquè, com remarca Subirats, ni ells no s'escapen de la formació basada en la por, en el sentiment de culpabilitat, en la prohibició, en la imposició dogmàtica, en la manca d'estris que permetin una interpretació personal de la realitat

i la implicació eticomoral per a canviar-la en favor dels valors que ens fan humans.

Per a Marina Subirats, la lluita que ha de generar els canvis racionals del món de l'educació s'ha de centrar primordialment en l'eliminació de l'establiment de les jerarquies basades en les diferències de gènere. No basta que proclamem el principi democràtic que tots tenim els mateixos drets i les mateixes oportunitats. Cal treballar per a assolir-los; les creences no prosperen soles: exigeixen una implementació de què ningú no es pot desentendre; allò que considerem que és de justícia reclama la coherència de disposar-nos a fer-ho prevaler, perquè substitueixi sistemes que no són gens paritaris.

En aquesta línia, Subirats reflexiona sobre la funció misògina que juguen les religions per a sublimar l'home i marginar la dona en una subjugació indigna. I seria ingenu de pensar que, fins i tot en l'aconfessionalitat, en el laïcisme més radical, no hi queden restes importants d'unes doctrines d'influència capital durant tants i tants segles, encara que, amb la fi de l'època medieval i l'entrada en l'humanisme, canviï el concepte de la vida i dels humans. La formació, com la resta de les parcel·les de la vida, encara té una àncora fèrria que ens impedeix de deslliurar-nos dels convencionalismes que han prevalgut en la interpretació del món.

En els estudis de Subirats hi ha un interès especial a superar una confusió d'origen: la de sexe i gènere; el sexe és originàriament natural i diferenciat; el gènere, en canvi, és el model cultural de comportament construït per cada comunitat per caracteritzar i delimitar les funcions de l'home i les de la dona. Això sembla obvi, però tendim a actuar interessadament com si no ho fos: crec que podem dir que ningú no s'escapa de la persuasió que hi ha conductes que són pròpies exclusivament dels homes i n'hi ha que ho són de les dones; i els qui s'ocupen de l'educació no en són una excepció: poc o molt estan també condicionats per aquesta ideologia i els prejudicis de divisió. La frase *sembla un home* (dita a una dona) o *sembla una dona* (dita a un home) estic bastant segur que arreu del món són dues expressions despectives que tothom ha pronunciat o ha sentit pronunciar en alguna ocasió.

Subirats és conscient de la transcendència d'aquesta influència interioritzada; per la qual cosa sap que costarà molt de temps i d'esforç fer desaparèixer els gèneres. Assenyala que estem assistint a l'aparició d'una figura inèdita: la de la persona transgènere, sexualment home o dona, que s'identifica amb un gènere que no és el corresponent homologat al seu sexe. La

via per què ha de caminar la formació de les persones és la que relega com a absurdes i inexplicables les formes dels models de gènere encara vigents: no és una fita fàcilment assequible, certament, però per a Subirats és l'única per què s'ha d'apostar.

En la mateixa direcció, fins i tot en comunitats de llarga tradició democràtica on, per tant, es defensa teòricament que els homes i les dones són iguals, els models masculins difuminen la visibilitat de la dona, la qual cosa li provoca inseguretat i autoodi; poca autoritat sobre si mateixa. Subirats té un gran interès a reclamar que ningú no s'equivoqui en la proposta alternativa que faci: no es tracta d'educar les dones com a homes ni els homes com a dones, sinó de trobar els eixos propis del segle XXI per a una nova cultura que s'ha de transmetre indistintament a unes i als altres; s'ha de trobar un model únic vàlid per al comportament humà, que matisa que no ha d'ésser uniforme, que no és el que vol dir igualitari, sinó que ha de despertar la posada en pràctica de la llibertat de cadascú.

No cau en el simplisme de confiar únicament en la voluntat de cada educador individualment; si es vol arribar a bon port, s'ha d'establir una metodologia complexa i d'aplicació àrdua que comprometi el col·lectiu d'ensenyants; que obligui al treball estimulants en equip, en què l'aportació singular de cadascú sigui intercomplementària respecte a la de la resta. És, en definitiva, el sistema que gràficament i cromàticament consisteix en la construcció de *la mirada violeta*, és a dir, la que permet de desvelar allò que una inèrcia secular que s'ha transmès generacionalment fa que passi inadvertit; és el bastiment d'una manera de captar l'entorn amb la voluntat de distinció i de selecció de tot el que no és fruit de l'aplicació d'actituds androcèntriques; és un exercitar-s'hi, fins a arribar a adquirir-ne la destresa com un hàbit impremeditat, espontani. La planificació dels canvis que vindrà serà proporcionalment feixuga a l'enorme quantitat de signes més o menys profunds que s'han anat instaurant en els racons més impensables de la vida i que atempten contra la igualtat. És per això que Subirats aconsella que les modificacions siguin fetes amb precaució, incessantment, però sense presses: l'acceleració inoportuna en la fase de les correccions pot endarrerir els objectius i allunyar-los perillosament.

També demana no distreure's gaire a responsabilitzar ningú; ultra no servir de res, ens fa oblidar que, d'una manera o d'una altra i en graus molt diferents, és clar, tothom és víctima i alhora causant, actituds actives o passives, de l'androcentrisme: homes i dones. L'important, al cap i a la fi, és

aprofitar positivament el desig de canvi, de transformació profunda que en faciliti la desaparició i que ens dugui feliçment, deixant de banda els retrets, al que és la veritable destinació de la lluita: un món en què la cooperació substitueixi la competició salvatge i l'amor abati la violència.

El que ha sabut fer com ningú més Subirats és descriure magistralment els elements bàsics a què ens hem d'encarar prioritàriament.

En citaré algun. Ens parla de l'ocupació i de l'ús de l'espai, en què s'aplica, fins i tot inconscientment, una jerarquització que duu a uns tabús per a les nenes i les noies, que no són fàcils de percebre, de tan assimilats com els tenim; que susciten la culpabilitat, comprès l'àmbit jurídic, si elles no s'adeqüen a la renúncia de no ésser ni anar als llocs que no "els pertoca", si més no, en determinades circumstàncies.

Coneixem bé la divisió artificial que per raons de gènere hom ha introduït en les activitats d'esbarjo, en els jocs. No m'hi aturo.

Darrerament, es posa un èmfasi molt especial en allò que s'ha anomenat "llenguatge sexista o masclista"; si tenim en compte que la paraula és l'element que més ens diferencia de tots els éssers vius, podem valorar justament fins a quin punt el seu ús pot arribar a consolidar una separació profunda de gèneres. Subirats també s'ha interessat per la sociolingüística; segurament perquè hi ha reflexionat científicament, no cau en maximalismes, que no fan sinó enterbolir encara més la discriminació mitjançant les llengües; tots els idiomes són construccions socials i, doncs, reflecteixen la història cultural ancestral del món; cal partir d'aquest principi per evitar un plantejament de canvi que pretengui dur-nos a un punt zero impossible. Em serviré d'un exemple en el camp de la religió: que un estat es declari laic no vol dir que en els reculls lexicogràfics de la llengua hagin de desaparèixer tots els recursos que tenen l'origen en les religions; que una persona saludi dient "Adeu" o que s'exclami dient "Mare de Déu!", "Verge santa!", o que usi l'expressió "Alt com un sant Pau" o "D'això, me'n rento les mans", i així endavant, que no acabariem mai, no significa que qui ho diu sigui religiós ni que utilitzant aquestes expressions reforci cap professió de fe; són el que en diem formes lexicalitzades, que han perdut la semàntica original. Però tornem al nostre argument; com diu Subirats, es pot repetir sistemàticament "ciutadans i ciutadanes", "investigadors i investigadores", "treballadors i treballadores", etc. i continuar essent un masclista recalitrant. No es tracta tant de canviar formalment, que també, sinó de generar i fer arrelar una nova cultura de la igualtat. Cal, això sí, que en l'ús de la paraula no s'in-

visibilitzi la dona. Més que no oblidar-se de dir el femení gramatical en determinats discursos, allò que és substancial és que les dones esdevinguin de fet subjectes socials, sense cap límit ni un.

Els llibres de text, els contes, la història constitueixen amplis escenaris en què les dones apareixen, quan hi apareixen, amb unes connotacions que, volent-ho o no, són, per absència o per tractament inadequat, les marginades o les que exerceixen unes tasques que no els són ni pròpies ni exclusives per naturalesa. Això és el que cal combatre.

Subirats afirma que ni l'escola ni la universitat no poden arreglar el món. Probablement té raó. Ara: ben segur que sense una escola i una universitat que funcionin democràticament, igualitàriament, fraternalment, sens dubte que mai ningú no estarà preparat per a transformar-lo. Les revolucions veritables són producte de l'encaix de forces procedents de tots els terrenys que conformen la vida social; però aquells que s'ocupen de la formació són els preeminents, perquè és des d'on s'alcen els fonaments sense els quals cap objectiu de calat de millorar la societat no és abastable.

Els qui ens dediquem a la recerca i la docència estarem més preparats per a detectar els elements sexistes d'arreu i per a contribuir a millorar a fons un univers que reclama a crits cada vegada més angoixats que prevalgui la llibertat, la justícia i la solidaritat, si ho fem des de la mirada violeta que ens proposa Marina Subirats.

Gràcies, professora Marina Subirats Martori, per tot el que heu aportat a la ciència sociològica; i, d'una manera especial, per la vostra passió aplicada a la reconstrucció permanent i crítica de l'educació per a defensar allò que no hauria de caler, però que la nostra estultícia fa inesquivable: que les persones siguin considerades com a tals, més enllà de cap element que les distingeixi.

No he acabat, perquè falta allò que essencialment em pertoca de fer en aquest acte solemne. Però abans, amb el consentiment de la Rectora Magnífica, permetin-me que dediqui a la professora Marina Subirats una cançó en homenatge a la seva tasca. És una versió del *Bella ciao* anterior a la que cantaven els partisans italians que lluitaren contra el feixisme; es tracta en origen d'un cant propi de les dones que treballaven penosament als arrossars i constitueix una protesta enèrgica i de lament contra la doble explotació a què eren sotmeses: com a obreres i com a dones. Es cantà per primera vegada l'any 1940, però probablement es coneixia força abans.

[Audició del *Bella ciao*]

Bella ciao de les dones arrossaires

Cada matí,
tan bon punt m'he llevat,
o bella ciao, bella ciao, bella ciao, ciao, ciao (adeu, bonica);
cada matí,
tan bon punt m'he llevat,
he d'anar-me'n a l'arrossar.

I entre els mosquits
i altres insectes,
o bella ciao...;
i entre els mosquits
i altres insectes,
he de treballar-hi durament.

El capatàs, dempeus,
amb un bastó,
o bella ciao...;
el capatàs, dempeus,
amb un bastó,
i nosaltres feinejant acotades. *Bis*

Ai, marona!,
ai, quin suplici!
o bella ciao...;
ai, marona!,
ai, quin suplici!;
jo t'imploro constantment.

Cada hora
que som aquí,
o bella ciao...;
cada hora
que som aquí,
la robem de la nostra joventut.

Però arribarà el dia
en què totes nosaltres,
o bella ciao...;
però arribarà el dia
en què totes nosaltres
treballarem en llibertat. *Bis.*

* * *

Rectora Magnífica, en la mesura que m'ha estat possible he exposat la vida i l'obra de la doctora Marina Subirats Martori. Crec, doncs, haver dit suficient perquè, amb la vostra autoritat, li sigui atorgat el reconeixement dels seus mèrits. Per tant, Rectora Magnífica, us demano que us digneu nomenar doctora honoris causa la senyora Marina Subirats Martori i incorporar-la a la nostra universitat.

Discurs d'investidura

pronunciat per la senyora Marina Subirats Martori

Estimada rectora de la Universitat Rovira i Virgili, estimat doctor Joan Martí (a qui tant agraeixo el generós retrat que ha fet de la meva trajectòria), autoritats acadèmiques, companys, companyes, amics i amigues, família que m'acompanyeu avui (encara que sigui de lluny) en aquesta preciosa cerimònia amb què aquesta universitat em fa l'honor de concedir-me un doctorat honoris causa.

Les primeres paraules que us vull dirigir no poden ser sinó d'agraïment, de profund i sincer agraiement, per haver-me'l concedit i per haver pensat en mi per rebre una distinció tan preuada. Rebeu tot el meu reconeixement, perquè aquest doctorat em fa una especial il·lusió, pel fet que me'l concedeixi la Universitat Rovira i Virgili, la universitat tarragonina. Vosaltres no teniu per què saber-ho, però jo estic molt vinculada a terres tarragonines, d'una manera especial al Priorat, d'on venen un dels meus avis, les meves dues àvies i també la meva mare, del poble de Poboleda, que és, per dir-ho així: "el meu poble" (encara que jo vaig néixer ja a Barcelona). De Poboleda és d'on venen molts dels meus records d'infància, moltes arrels: els Martori, la meva família materna, hi estaven ja instal·lats a finals del segle XVI, cosa que està documentada. D'altra banda, sé que els Subirats venen també de terres tarragonines, i concretament del poble de Freginals, encara que en aquest cas no n'he pogut trobar rastres escrits i només ho sé per tradició familiar. Que em concediu aquest doctorat contradiu aquella dita que sovint es diu com a cosa certa i que diu que "ningú no és profeta a la seva terra", que de fet el que ens diu és que sovint els que ens són propers són els que menys ens valoren. Doncs bé, és clar que en aquest cas no és així, atès que, encara que barcelonina d'origen, avui esteu reconeixent una persona amb clars orígens i vinculacions a aquesta terra.

1

I ara que us he situat respecte dels meus orígens, he de passar a parlar-vos de mi, de la meva trajectòria acadèmica, dels temes que m'han inte-

ressat i d'allò que he anat fent al llarg dels anys de recerca i escriptura. Ho faré breument, donat que el Dr. Martí ja n'ha parlat en detall, però m'agradaria afegir-hi alguns elements d'aquells que podem considerar propis de la "intrahistòria" intel·lectual d'una persona, d'aquells que només ella coneix. I això no vol dir que siguin els més reals: sovint són les altres persones les que tenen més capacitat per escatir els fils de la trama d'una història, d'un pensament. Però crec que també la intrahistòria ens aporta alguna cosa.

Mireu, crec que la passió més forta de la meua vida ha estat la curiositat, les ganes de saber coses, d'entendre què és aquest lloc que en diem la vida i per què és com és i les persones som com som. Vaig partir, en certa manera, de l'estranyesa: els estudis de filosofia que vaig fer a la Universitat de Barcelona durant els primers seixanta van accentuar, em sembla, aquesta tendència. La filosofia —almenys la que s'ensenyava en aquells temps a les universitats espanyoles— consistia, bàsicament, en una aproximació metafísica que divagava entre el ser i el no ser, i acabava habitualment conclouent que allò més lògic, més "esperable", per dir-ho així, era el no ser, la no existència, el buit. Que allò que ens havia de sorprendre, justament, era el ser, que les coses fossin, existissin, com ara que existíssim nosaltres. Aquella metafísica de la negació, en certa manera tan propera a la buidor del pensament franquista, gairebé em va portar al nihilisme, en aquella edat en què anem descobrint que hi ha una enorme distància entre les grans paraules i els comportaments humans. Per sort, però, vaig poder reaccionar i sortir d'aquell atzucac.

I vaig poder fer-ho perquè, en acabar la llicenciatura, tenia consciència de no saber res útil, i alhora que la meua generació hauria de fer un gran esforç per esborrar la misèria material, moral i intel·lectual del franquisme i recuperar per a Catalunya un lloc escaient a Europa. Vagament, amb dificultat, començàvem a conèixer les esperances fallides de la generació anterior (la generació del nostre pares, anorreada per la guerra) i sabíem que calia recuperar el temps perdut, la voluntat de ser com a país, de refer la ciutat, la vida col·lectiva, la cultura, de recuperar la llengua. Per a tot això calia, però, tenir eines útils, no vaguetats metafísiques. Calia doncs sortir d'Espanya, anar a aprendre alguna cosa de profit. Vaig tenir la sort de poder fer-ho i d'anar a París a estudiar sociologia just en acabar la llicenciatura, l'any 1965.

Per què París? París era, en aquell moment, el nostre estranger més proper i, en certa manera, més assequible. Anglaterra i els Estats Units queda-

ven encara massa lluny per a una parella jove —vaig marxar just després de casar-me— sense diners ni beques, només amb moltes ganes de viure, de descobrir, de saber. Per què la sociologia? Doncs bé, una mica per atzar. En aquell moment estava gairebé prohibida a Espanya, i allò que circulava amb el nom de sociologia no era sinó un conjunt dispers de vaguetats de nou més vinculades a l'especulació filosòfica que a l'anàlisi de les societats reals. Però, partint de la idea que jo volia adquirir eines per poder ser útil a la meva societat, la sociologia sonava bé, semblava que podia oferir el conjunt de recursos que jo buscava. I és així com vaig canviar de direcció en els meus estudis i vaig anar a parar a la sociologia.

He de dir que inicialment aquest canvi em va costar. La filosofia, tal com jo l'havia conegut a la Universitat de Barcelona, era una disciplina pretensiosa, que s'ocupava de coses "importants", "transcendents" —com ara el sentit de la vida, l'existència de Déu, etc.—, i no dels afers menors, quotidians, que afecten les persones en la seva vida diària. De manera que, quan vaig començar a estudiar sociologia i vaig veure que hi havia estudis que preguntaven a la gent si li agradava més la música o el cinema, si estava contenta amb la seva feina, quantes criatures volia tenir, i qüestions similars, inicialment em va semblar d'una banalitat insuportable. Realment va ser com un rentat de cervell. Cal dir que, en aquell moment, predominava en la sociologia francesa el pensament sociològic nord-americà; però molt ràpidament (a partir del 1966) hi va haver un gir conceptual molt fort cap al marxisme en la versió estructuralista, que va tenir una gran influència en els que llavors érem la generació jove. A aquella influència s'hi va afegir una colla d'altres elements procedents d'altres ciències socials, també d'una gran originalitat, com per exemple els treballs de Foucault, de Lévi-Strauss, de Pulandzàs, és a dir, un conjunt de científics socials extremadament brillants, connectats també a la renovació del punt de vista sobre la història a través del grup dels *Annals*, entre d'altres.

Va ser un moment molt intens i interessant del pensament sobre la societat, i jo vaig tenir la sort de viure'l de ple. Vaig tenir professors de gran talla intel·lectual, com per exemple Bourdieu, Touraine, també Pierre Vilar (a qui anava a escoltar sovint, perquè ja coneixia la importància que tenia en la historiografia catalana i la seva renovació). I va ser així com vaig anar fixant els elements centrals dels que serien després els meus temes de reflexió i de recerca (l'educació, fonamentalment). La teoria de la reproducció de Bourdieu, i després també els treballs de Basil Bernstein —que aprofundeixen

encara més en el que ell anomena “els codis de classe” — m’han servit sempre, perquè ara considero que van plantejar un problema que encara no hem pogut resoldre: com aconseguir la igualtat d’oportunitats educatives, quan l’educació mateixa porta una empremta d’estils i de sabers vinculats a unes classes socials i no a unes altres. I és així com arribo al tema de les classes socials, també en gran part de la mà de Bourdieu i d’alguns dels seus textos fonamentals, com ara *La distinció*, que és tota una lliçó sobre el fet que les classes socials no responen només a diferències econòmiques, sinó que ens impregnen i són part de cadascú de nosaltres, visibles en la nostra pell, en el nostre capteniment, en la nostra manera de parlar, en la nostra ment. Un tema per a mi inacabable, que ha estat silenciats en els darrers quaranta anys per raons polítiques, però sobre el qual he seguit treballant i escrivint, i espero seguir-ho fent.

L’any 70 vaig tornar de París i vaig entrar a la Universitat de Barcelona, i uns anys després a la Universitat Autònoma de Barcelona, que ha estat la meua universitat durant molts anys. Van ser èpoques de lluita política, amb pocs mitjans per a la recerca. A partir de 1977, la lluita política va anar disminuint, a mesura que es va anar organitzant la democràcia al nostre país. Alhora, a partir del 76, el moviment feminista va adquirir una empenta que no tenia fins aquell moment, i moltes de les dones investigadores ens vam posar a tractar de saber quina era la situació de les dones i per quines raons havíem estat dominades i posposades durant gran part de la història. Llavors no en sabíem res; vam ser una generació sense mestres, en el sentit fort del terme, perquè tot l’esforç intel·lectual que s’havia fet durant la República havia quedat soterrat durant el franquisme. Jo havia treballat sobre aspectes educatius i, immediatament, vaig pensar d’utilitzar els meus coneixements sobre la transmissió cultural en l’educació per tractar d’entendre on érem les dones en termes educatius, per què i com havíem arribat a nivells educatius tan inferiors als dels homes, com estava la situació en aquell moment, etc.

2

Així va començar, des del 76, la meua recerca feminista, centrada en els aspectes de l’educació. La primera cosa va ser la recerca numèrica: hi havia encara una gran diferència numèrica en l’accés de les nenes a l’educació i de les noies a la Universitat. Què passava a Catalunya? Què passava a Espanya? Eren anys de dades confuses. Ara ningú no ho recorda, però durant

el franquisme les sèries estadístiques eren trencades sistemàticament amb canvis de criteris i de variables, i reconstruir una sèrie comportava una feina considerable, i no sempre s'aconseguia. Però els setanta ja eren anys de canvi; era el temps en què, a partir de la Llei general d'educació de l'any 1970, la majoria de les escoles espanyoles (que anteriorment havien estat escoles segregades per sexe) passaven a ser escoles mixtes. L'accés de les noies al batxillerat es va igualar amb l'accés dels nois i va créixer la presència de les noies a les universitats (encara minoritària, és cert, però cada vegada més forta en més facultats). Alhora que jo hi començava a pensar, sorgien grups de mestres que, en diversos llocs d'Espanya, es preguntaven també si tractaven d'una manera igualitària nens i nenes, i què podien fer per millorar-ho. La pregunta fonamental era: ara que ja tenim gairebé a tot arreu escola mixta, l'educació és igualitària per a nens i nenes? Podem pensar que l'escola mixta satisfà totes les demandes de les dones? Calia començar a investigar a fons per trobar una resposta que permetés a les mestres saber si ho feien tot bé o hi havia elements discriminatoris per a les nenes i noies.

Vaig començar un conjunt de recerques que han constituït el fil més constant i consistent de la meva feina d'investigadora. M'hi van ajudar treballs que en aquell moment s'estaven fent en diferents països. A Anglaterra, en primer lloc. Els anys setanta van ser, a Anglaterra, extraordinàriament fecunds en relació amb el pensament i la recerca pedagògica, i sobretot van ser fecundes les recerques impulsades pel que es va anomenar l'ALE (l'Autoritat Londinenca d'Educació), amb noms com ara Madeleine Arnot, Valerie Walkerdine i tantes altres. També recerques fetes a Itàlia, que en aquell moment vivia una gran efervescència intel·lectual, amb noms com ara els d'Elena Bellotti, Laura Balbo, Chiara Saraceno... L'aportació nord-americana, en termes de recerca feminista sobre l'educació, va ser menor. Vaig passar un any als Estats Units i vaig aprendre molt sobre el moviment feminista, però no sobre l'anàlisi educativa, en què els mateixos investigadors, com per exemple Levin i Carnoy (dos grans sociòlegs de l'educació), confessaven que estaven per darrere del que s'havia fet a Europa uns anys abans.

Em sentia davant un repte: què passa amb l'escola mixta? És realment igualitària —com es tendeix a pensar— pel que fa a homes i dones? N'hi ha prou a haver reunit en els mateixos centres les criatures d'ambdós sexes i haver fet desaparèixer les assignatures que anteriorment eren obligatòries únicament a les escoles de nenes? Alguna cosa em deia que no. Quan tota

la societat tracta d'una manera tan diferenciada les persones en funció del sexe, el sentit comú ens diu que la seva formació també serà diferenciada, com ho ha estat tradicionalment en totes les societats. Les mestres, en les moltes trobades d'aquella època, em feien preguntes. Segur que discriminem, però com?

Al contrari que en èpoques anteriors, cap a l'any 80 les lleis educatives ja no imposaven la discriminació per sexes. Alhora, s'anava estenent entre el professorat la idea de la igualtat de drets. Recordo que, en un dels treballs de recerca de l'època, vaig entrevistar un bon nombre de mestres, tant dones com homes. Els preguntava si tractaven igual nens i nenes, i si creien que calia tractar-los igual. Totes i tots em van donar la mateixa resposta: sí, els tracto de manera igualitària, que és com se'ls ha de tractar. L'excepció va ser una mestra que em va dir: "Em sembla que els tracto de la mateixa manera, però tal vegada se m'escapen coses que no controlo...". Cal dir que era una mestra excepcional.

Calia, doncs, descobrir uns comportaments no conscients, no expressats ni prescrits per les lleis educatives, però presents en els hàbits, per veure també quines eren les seves conseqüències en l'educació dels nois i les noies. Vaig agafar el fil d'allò que ha estat anomenat "currículum ocult", que consisteix precisament a descobrir tot el conjunt de formes de transmissió, en l'àmbit educatiu, que es basa en hàbits i prejudicis presents en la societat i respecte als quals, en general, no s'ha format el professorat. Partint sempre del doble concepte de sexe/gènere, que ja als vuitanta s'anava generalitzant com una eina molt útil en l'anàlisi feminista, la hipòtesi és precisament que, com va dir Simone de Beauvoir, "no naixem dones, sinó que ens fem dones". "Ens fem", però, no m'acaba d'agradar, perquè "ens fem" pot fer pensar que es tracta d'una evolució interna en què la nena va descobrir el seu gènere perquè aquest es va desplegant dins seu, com sembla apuntar la teoria *queer* en aquest moment en parlar del *gènere sentit*. I, al meu parer, aquesta és una interpretació totalment errònia de l'opinió de Simone de Beauvoir, que justament marca que no es tracta de cap essència innata, sinó de la transmissió social d'un model cultural.

Des del meu punt de vista, el que succeeix, efectivament, és que les societats han construït models de comportament diferenciats per als homes i per a les dones (matisats també per la classe social i altres diferències característiques dels grups humans). I són aquests models els que conformen els gèneres. A partir d'aquí, se'n fa una transmissió molt precisa, una trans-

missió que pot presentar diferències, és clar, en funció de l'època, el lloc i la classe social, però que té sempre una gran força, i va acompanyada de sancions molt dures en el cas que la criatura no accepti fàcilment adaptar-se al model que li és transmès. Per tant, ens fem dones, ens convertim en dones, perquè tot el nostre entorn ens obliga a ser-ho i ens transmet, des del moment del naixement, un conjunt de missatges diferenciats segons el sexe i destinats a inculcar-nos el gènere.

D'aquesta transmissió, però, no en som conscients. Però, per poder canviar els gèneres, cal justament descobrir les formes d'aquesta transmissió, fer-les visibles, i no solament en el cas femení, sinó en els dos: el femení i el masculí. I com que no es fa d'una manera oberta i prescrita, segons regles que tothom conegui, sinó precisament mitjançant un conjunt de codis no identificats, però, alhora, d'una gran precisió, calia fer recerca empírica per identificar aquestes formes ocultes de transmissió dels gèneres i de la seva jerarquia.

La primera hipòtesi va ser que és a través del llenguatge com es transmeten un conjunt de normes diferenciades segons si van dirigides a nois o a noies, i per comprovar-ho vaig començar a demanar a diverses escoles i diverses aules que em deixessin gravar. En aquell temps ho feia amb un magnetòfon, no teníem la possibilitat actual de gravar fàcilment amb un mòbil i, així, de poder analitzar no solament la paraula, sinó també la imatge, els gestos, les expressions del professorat segons es dirigeix a l'alumnat d'un o l'altre sexe. I és una llàstima, perquè estic convençuda que en el llenguatge no verbal hi ha també una extraordinària informació diferenciada que ens diria molt sobre els estereotips i els prejudicis transmesos.

D'aquelles recerques en va sortir un llibre: *Rosa y azul, la transmisión de los géneros en la escuela mixta*, que va ser un llibre molt citat, perquè era una recerca que ens deia molt sobre aquest currículum ocult, ignorat i amarat de sexisme. Aquest llibre es va publicar fa més de trenta anys, i diverses vegades he intentat replicar-lo per veure si encara estem igual o si hem avançat, no tant en els grans principis sobre la igualtat —que és evident que han canviat, com es pot comprovar en algunes enquestes sobre opinions—, sinó en el retrocés dels estereotips i dels prejudicis sexistes. Lamentablement mai no he tingut els mitjans per refer aquella recerca, la metodologia de la qual vam incloure al llibre, justament perquè es pogués seguir replicant en el temps. És un suggeriment que deixo aquí per a les estudiants i els estudiants que s'interessin pel tema, perquè fora molt útil per

mesurar l'avenç real que s'ha produït, en aquests trenta anys, en el retrocés del masclisme.

Però l'anàlisi del llenguatge públic a les aules no esgota en absolut el tema. La transmissió dels gèneres es produeix en tots els àmbits i moments educatius, i cal analitzar-los separadament per poder anar identificant-los. Vam començar a observar què passa amb els espais: qui els ocupa, qui els domina i com els missatges del professorat i, en conjunt, els missatges i valors de tota la societat ordenen aquestes ocupacions i dominacions. De seguida vaig trobar evidències d'una gran diferència en l'ocupació dels espais i en l'ús que se'n fa: els nens són estimulats a moure-s'hi amb facilitat, a dominar-lo; les nenes són dissuadides de fer-ho i estimulades a la quietud i a la renúncia, entrenades al paper d'observadores del món dels homes.

Aquestes pautes es manifesten ja des de la primera infància: ho vam poder comprovar quan vam tenir accés a les escoles bressol —és a dir, a l'observació de les criatures des dels quatre mesos fins als tres anys. Si en el primer i segon any de vida encara no es manifesta obertament la diferència, des del moment que la criatura té un cert grau d'autonomia, la diferència en l'actitud queda clara. Als tres anys, nenes i nens són capaços d'identificar el seu gènere, i dic el seu gènere i no el seu sexe, perquè les raons que donen per afirmar que algú és nen o nena són típiques del gènere: "Té cabells llargs", etc. Entre els tres i els quatre anys, els nens expressen ja el menyspreu per tot allò que se'ls ha dit que "és de nena" —és a dir, sobre la diferència de gènere observada, ja es basteix la jerarquia dels gèneres; les nenes no ho expressen, però ho manifesten de mil maneres: cedint l'espai o les joguines als nens, etc.

És fàcil pensar, a partir d'aquí, que es tracta d'una diferència de sexe; és a dir, d'actituds derivades de les diferències biològiques, com s'ha pensat sempre. El meu punt de vista és una mica diferent: no sabem si hi ha algun element en la diferència de comportament que es derivi de la diferència sexual; és probable que així sigui. Però el que sabem segur és que els missatges que se'ls transmeten, les expectatives que se'ls projecten, són gairebé antagòniques, i que quan —com en els darrers anys— disminueix la rigidesa de cadascun dels gèneres, i sobretot la del gènere femení, tendeixen a desaparèixer també moltes diferències de comportament. És a dir, hi ha una forta pressió social perquè la criatura accepti el gènere que s'espera que tingui, fet que no és espontani, almenys no per tothom, si tenim present que cal aquesta forta pressió perquè ho accepti. Només si alguna vegada

s'aconsegueix eliminar els gèneres, podrem saber quina és la contribució de la diferència sexual a la diferència de comportaments que ara observem entre homes i dones.

L'anàlisi de la mobilitat de nens i nenes a les aules ens va conduir també a l'anàlisi del funcionament dels patis. Als anys vuitanta ja vam detectar que els nens, a totes les edats, però d'una manera creixent a mesura que es fan grans, ocupen la centralitat i gairebé la totalitat dels patis amb els seus jocs, mentre que les nenes s'estan pels racons, des dels quals participen amb rols passius en els jocs dels nens o simplement es converteixen en espectadores. En l'etapa en què vaig ser regidora d'Educació de Barcelona i vaig visitar la gran majoria d'escoles de la ciutat, em vaig adonar que no solament els nens ocupaven els espais en una proporció altíssima, sinó que els espais dels patis havien estat modificats i s'havien convertit, en una alta proporció, en pistes d'esports. I una vegada que el disseny de l'espai porta ja les marques d'una determinada activitat concebuda bàsicament com a masculina, es reforça encara l'ocupació masculina dels espais, una ocupació que, en certa manera, ve ja prescrita en la disposició que aquests espais han pres.

L'anàlisi dels dispositius utilitzats en el sistema educatiu per transmetre els gèneres va seguir: anàlisi de llibres de text, de contes infantils, de material escolar, de proporció d'homes i dones en el professorat dels diversos nivells educatius, etc. La resposta a la pregunta inicial era clara: l'escola mixta és totalment coeducativa? Quedava demostrat netament: no. Allò que s'ha produït és l'admissió de les dones en el model d'escolarització masculí i la desaparició dels aprenentatges que eren considerats exclusivament femenins, com ara la costura. Però la cultura, allò que es considera que és necessari transmetre a les noves generacions, segueix sent la mateixa; és a dir, una cultura androcèntrica, que ignora l'existència de les dones i de les seves aportacions a la societat i, per tant, les manté invisibilitzades —és a dir, seguint la fórmula de Beauvoir, com un segon sexe.

A partir d'aquestes constatacions, la pregunta havia de ser forçosament una altra: quines conseqüències té per a les noies passar per aquest tipus d'institucions educatives? I, paral·lelament, quines en són les conseqüències per als nois? Perquè, després d'anys de treballar sobre l'escolarització de les dones i d'haver anat entenent totes les limitacions i pèrdues de llibertat que suposa la transmissió i imposició dels gèneres, ja quedava clar que la transmissió incloïa també la formació del gènere masculí, un gènere que, si bé confereix un conjunt d'avantatges en totes les societats conegudes, en la

mesura que implica també l'assumpció d'un model de comportament rígid i exigit, suposa igualment un conjunt d'obligacions i, en alguns casos, de mutilacions psíquiques i de manques de llibertat que poden ser molt nocives.

Vaig començar a interessar-me, doncs, per un conjunt de fenòmens observables en gent jove. Hi havia un parell de fets que, com a sociòloga, em cridaven l'atenció. D'una banda, el fet que les dones joves —moltes amb brillants estudis i títols superiors— manifestessin també sovint inseguretats i baixa autoestima. D'aquí en sorgia una nova hipòtesi. En els aspectes formals, en el currículum acadèmic, les dones tenen més èxit que els homes, i tenim un conjunt d'indicadors que ens ho mostren: menys fracàs escolar, menys abandó dels estudis universitaris, menys temps per acabar-los, etc. Però, en canvi, és a través del currículum ocult com adquireixen un conjunt d'hàbits i prejudicis que fan que, malgrat l'èxit educatiu, segueixin sentint-se incapaces d'afrontar amb èxit diversos reptes professionals. És a dir, aquest caràcter androcèntric de l'educació crea un clar perjudici per a les dones i hi repercuteix en molts aspectes de la vida personal.

El segon fet que em cridava l'atenció era encara més sorprenent. Per quina raó l'esperança de vida masculina és inferior a la femenina, en una etapa en què no hem viscut cap guerra? (Sabem que tots els grups socialment dominants tenen una vida més llarga que els dominats; recordem, per exemple, que a Barcelona la diferència d'esperança de vida entre els barris més rics i els més pobres és d'uns 11 anys.) Essent els homes el grup socialment dominant, com s'explica que la seva vida sigui més curta que la de les dones? És un fet que podem atribuir a la diferència sexual o hi ha components de caràcter social que poden explicar-ho?

No m'estendré aquí sobre els meus treballs sobre el gènere masculí. Només diré que, efectivament, les diferències de mortalitat en funció del sexe són constatables des dels 3 anys, a partir dels quals la mortalitat masculina augmenta molt més ràpidament que la femenina; que aquestes diferències arriben al seu màxim a l'entorn dels 20-25 anys i s'arriben a situar en l'ordre d'1 a 3, i que, quan veiem les causes d'aquesta sobremortalitat masculina, apareix el fet que és deguda, en una proporció molt alta, a conductes de risc per part dels homes, no a causes de defunció naturals. D'aquí la meva afirmació que la masculinitat, tal com és concebuda i prescrita en el moment actual, mata. Aquesta afirmació es pot considerar exagerada o tendenciosa, però, segons el meu parer i segons les recerques que he anat fent, només es considera tendenciosa perquè hi ha un gran tabú social a l'entorn de la

masculinitat dominant, que és concebuda com un model “natural” i alhora intocable, malgrat que la conseqüència sigui que els homes perdin un munt d’anys de vida sense cap necessitat.

Segueixo treballant, en la mesura que m’és possible, sobre el model de masculinitat que es transmet a Catalunya a les noves generacions de nens. És un tema apassionant; encara molt desconegut. Però paral·lelament he iniciat un altra línia de treball sobre un aspecte que considero complementari, o, fins i tot, més central, però que, per raons de dificultat d’obtenir material empíric, he posposat durant molt temps. Em refereixo a l’estudi de la transmissió de la feminitat entre mares i filles. S’ha parlat molt d’Èdip, és a dir, de les relacions entre pares i fills, i en canvi s’ha parlat molt poc de la relació entre mares i filles, perquè fer-ho ha estat tradicionalment una mena de tabú (en els darrers anys hi comença a haver estudis que se n’ocupen, però encara en són pocs). I de seguida en vaig entendre el perquè: perquè es tracta, clarament, d’una relació perversa.

Sé que utilitzar aquest terme pot semblar una exageració, o fins i tot una afirmació dictada per fets emocionals més que científics: és una recerca que estic desenvolupant en aquest moment i, per tant, no els puc presentar encara prou evidència empírica per fer-ne la demostració. Només n’anunciaré, doncs, el punt de partida. Donada la situació d’inferioritat històrica de les dones i les característiques del gènere femení —que té variants segons els llocs i el temps, però que ha mantingut un conjunt d’elements invariants—, l’educació d’una dona ha consistit tradicionalment en l’aprenentatge de la frustració, l’obediència i l’acceptació d’allò que se’ls imposa. Alhora, el mandat de la mare i, generalment, el seu sentiment és que la vida de la filla sigui tan feliç com sigui possible, perquè la filla és, en certa manera, la seva pròpia projecció cap al futur. Però “l’honor” de la mare, allò que fa que pugui ser qualificada com una bona mare, és aconseguir la transformació de la filla en “una dona”, és a dir, en un ésser que renuncia al seu desig per treballar pel desig aliè, fins a arribar a confondre’ls. Dos mandats, doncs, totalment contradictoris, que forçosament han de portar a unes relacions extremadament complexes entre mares i filles, perquè, en certa manera, estan situades en posicions estructuralment perverses, sigui quina sigui en cada cas la relació que s’estableixi entre dues dones i la manera com resolguin els seus enfrontaments.

Tenim proves evidents de com s’ha desenvolupat això, i es desenvolupa encara, en determinades cultures. Les mutilacions de les filles, en moltes

tradicions, no han estat només psíquiques, sinó físiques, i a vegades molt greus —com en el cas de les ablacions de clítoris, que ara són prou conegudes. No són les úniques. Estic trobant material antropològic molt divers que mostra fins a quin punt s'ha exercit la crueltat sobre les nenes, per tal d'obligar-les a acceptar aquesta posició secundària que la societat ha reservat a les dones. I hi constato que, molt sovint, aquests actes cruels i devastadors han estat duts a terme per part de les mateixes mares i àvies, de les dones de la família.

Estic tractant d'entendre com s'han produït els canvis a través de la història, passant, per exemple, per la meua generació, la de les dones nascudes durant la postguerra, en què encara la diferència de normes i de tracte eren molt explícits, tot i que no s'arribés a la mutilació física com en altres cultures. I com ha canviat en els temps actuals: pels testimonis que estic recollint, sembla que hi ha hagut un canvi important en la transmissió de la feminitat de mares a filles, però això no vol dir que hagi desaparegut i que no segueixi tenint matisos de perversió, de contradicció interna entre el paper maternal teòric, de protecció i potenciació màxima, i les accions reals, que segueixen marcant tot un seguit d'elements discriminatoris, però d'una manera diferent que en el passat. No estic encara en condicions d'anar més lluny en l'explicació d'aquests fenòmens, en els quals estic treballant actualment. Només els puc dir que, una vegada més, és un gran plaer per a mi endinsar-me en aquests temes, i concretament en aquest, en què en gran part parteixo de la meua pròpia vivència de filla i de les converses posteriors amb la meua mare per entendre la complexitat d'aquesta relació.

4

A partir d'aquests recerques, especialment de les relacionades amb l'educació de nenes i nens, he tractat d'aportar un conjunt de propostes per veure com podem canviar elements androcèntrics en l'educació. Em voldria referir aquí concretament a un aspecte, atès que som en l'àmbit universitari. En l'ensenyament universitari també hi és present el que anomenem "currículum ocult", que té manifestacions prou negatives. Però allò que és més important és el sexisme i l'androcentrisme que impregna la cultura universitària, i que fa que la majoria de disciplines prescindixin de l'existència de les dones o la considerin com un fet marginal, cosa que té conseqüències molt negatives per a les estudiants. La cultura acadèmica

està impregnada d'androcentrisme, perquè ha estat construïda pels homes d'acord amb les seves necessitats i els seus desigs. Cal que aquesta cultura canviï, i es converteixi en andrògina, és a dir, integri els sabers de les dones i els sabers dels homes.

Evidentment estic parlant d'una gran feina, d'una feina que s'haurà de dur a terme en diverses generacions. Una feina que s'ha de desenvolupar, al meu entendre, en un treball en xarxa molt coordinat en el qual col·laborin diverses universitats i diversos països —una feina que hauria d'organitzar i dur a terme la Unió Europea, al meu entendre, en coordinació també amb altres universitats del món. I que s'ha de desenvolupar fonamentalment en tres direccions: la crítica en profunditat de tots els discursos acadèmics que reproduïen la misogínia i els prejudicis contra les dones, començant pels grans filòsofs i els grans científics; la incorporació de les creacions de les dones en els àmbits científics, literaris, artístics, etc., que han estat silenciats i oblidats durant mil·lennis, i, finalment, la inclusió dels punts de vista, les idees, les necessitats i els desigs de les dones com a elements cabdals en la conformació del patrimoni cultural comú de la humanitat que cal transmetre d'una generació a l'altra. Punts de vista, idees i necessitats que constitueixen un contrapunt cada vegada més necessari a la visió masculina: la visió masculina sovint està centrada en la lluita i l'enfrontament, mentre que la visió femenina —no per naturalesa, sinó perquè deriva d'una educació i unes tasques diferenciades durant mil·lennis— està més escorada cap a la reproducció i la conservació de la vida, i, en aquest sentit, constitueix una necessitat urgent en el moment de civilització que estem vivint.

5

No voldria, finalment, defugir un tema important relacionat amb els canvis i debats que vivim i l'evolució dels gèneres, també com a indicació per a l'educació de com caldria entendre a l'escola la coeducació i la transmissió dels gèneres i de la cultura que comporten. Estem assistint, a través del fenomen trans, a una situació en què els gèneres sembla que hagin perdut el caràcter d'imposició de models socials en funció del sexe i que es transformin en una opció personal que té l'origen en un sentiment individual que indicaria que s'és home o dona no en funció d'unes característiques sexuals inscrites en els cossos, sinó en funció d'una pulsio personal no vinculada a la determinació biològica. Aquesta posició planteja

un conjunt de problemes, entre els quals un que no és menor: el fet que reafirma l'existència de dos gèneres com si es tractés de models tancats, als quals s'han d'ajustar les persones que fan la tria, tant si és la considerada adequada en funció del seu sexe com si és la contrària. Enfront d'aquesta manera d'entendre l'evolució dels gèneres, el meu punt de vista és un altre: els gèneres han estat models imposats a les persones en funció del seu sexe, i el que ha aportat el feminisme és precisament la necessitat de lliurar-nos d'aquestes imposicions, per tal que les persones —homes i dones— puguin viure d'acord amb els seus desigs i necessitats, corresponguin o no aquests als models anteriorment assignats en funció del sexe. És a dir, crec que el que ens ha proposat sempre el feminisme —expressat o no en aquests termes, però visible en l'evolució de les demandes que ha plantejat— és la dissolució dels gèneres, dissolució que ha d'abocar a la seva desaparició.

Què vol dir la dissolució dels gèneres? —ens podem preguntar. Doncs bé, consisteix justament a desfer els models de comportaments, rols, aspectes, prescripcions, etc., assignats a homes o dones en funció del seu sexe, i acceptar que tots i totes podem accedir a tots els comportaments i rols del gènere que se'ns atribueix i també de l'oposat. És a dir, que tant si soc home com si soc dona puc estudiar i exercir qualsevol tipus d'especialitat, que tant si soc home com si soc dona em puc dedicar a les tasques característiques de la reproducció humana i de la llar, que tant si soc home com si soc dona em puc vestir amb faldilles o pantalons, etc., sense que aquestes opcions resultin reprovables ni objecte de crítica per part de la societat, i encara menys que puguin ser sancionades. I tot això sense que s'hagi de produir un canvi de sexe, que és sempre una distorsió de la naturalesa i, finalment, un propòsit destinat al fracàs, atès que allò que és més específic de la diferència sexual és precisament la funció concreta en relació amb la reproducció humana, i aquest canvi de funció no es pot assolir —almenys de moment— mitjançant les intervencions mèdiques. Al meu entendre, cal mantenir la classificació dels individus com a homes o dones en funció del seu sexe, que és la part invariable de les persones, inscrita en la seva dotació cromosòmica. I, a partir d'aquí, acceptar l'adopció de comportaments que ara atribuïm als gèneres sense les limitacions que aquests imposen.

Assolir la desaparició dels gèneres implica, sobretot, arribar a un nou estadi d'igualtat i llibertat per a dones i per a homes. D'igualtat perquè els gèneres han estat sempre en una posició desigual, jeràrquica, i aquest és l'origen de l'opressió damunt les dones. Mentre hi hagi gèneres diferenciats,

és molt probable que el gènere femení sigui considerat inferior, de manera que l'única manera d'arribar a la igualtat és precisament fer desaparèixer els gèneres com a models imposats en funció dels sexes. Però també de llibertat: els gèneres han estat una mena de camisa de força per a moltes persones que s'adaptaven malament a les prescripcions que la seva societat els imposava, unes prescripcions que no corresponien ni a les seves capacitats, ni a les seves possibilitats ni als seus desigs. Eliminar aquesta "camisa de força" és arribar a un grau de llibertat individual que no tingui altre límit que el que imposa l'ètica: "no fer mal a ningú, ni tampoc a tu mateix o a tu mateixa". Un grau de llibertat que, que sapiguem, no ha estat encara mai assolit per la humanitat.

Ara bé, dissoldre els gèneres implica, alhora, revaloritzar totes les pautes que han constituït el gènere femení. Com a conseqüència del caràcter jeràrquic dels gèneres, la igualtat ha consistit, bàsicament, a obrir a les dones les possibilitats que oferia el gènere masculí, però no a la inversa. Assumir actituds o rols considerats propis de dones ha estat, en el passat, deshonrant per als homes, de manera que la igualtat s'ha concebut sobretot com una tendència a masculinitzar tota la humanitat, cosa que, evidentment, ha creat nous desequilibris. La igualtat d'homes i dones no és només que les dones puguem accedir a feines anteriorment reservades als homes, sinó que el que han estat tradicionalment les característiques de cadascun dels gèneres es converteixi en una possibilitat universal, no limitada als individus d'un sexe determinat. És a dir, cal anar cap a una cultura andrògina, que sumi els perfils femenins i masculins que la humanitat ha viscut, i que deixi enrere una divisió sexual del treball que podem entendre com a necessària en el passat, però que avui no solament és innecessària sinó també perjudicial. Una cultura andrògina en què cada individu pugui desenvolupar al màxim la seva personalitat, sense necessitat d'estar en conflicte amb el seu cos ni amb el sexe que li ha assignat la naturalesa.

Esperem poder assolir aquesta fase al més aviat possible, malgrat els múltiples obstacles que encara ens caldrà vèncer. Les universitats són institucions fonamentals per poder avançar per aquest camí i per legitimar uns canvis que cada dia són més urgents i necessaris.

Moltes gràcies per la vostra atenció.

Paraules de benvinguda

pronunciades per la Dra. María José Figueras,
Rectora Magnífica de la Universitat

Benvolguda Dra. Marina Subirats Martori, Sr. Joan Pedrerol, president del Consell Social, Dra. Laura Román, secretària general, Dr. Joan Martí, exrector de la URV i padrí, Companyes vicerectores i companys vicerectors, Directora de l'Observatori de la Igualtat, Col·legues d'altres universitats, Membres de la comunitat universitària, Representants polítics i de la societat civil, Senyores i senyors,

Voldria començar aquest acte donant-los la benvinguda a la Universitat Rovira i Virgili, malgrat que en aquesta ocasió sigui una "benvinguda híbrida", amb una petita representació presencial i una part majoritària en línia.

En tota la història de la nostra institució, mai abans no ens havíem vist obligats a celebrar un acte de conferiment del títol d'honoris causa de manera semipresencial.

La COVID-19, però, ha alterat del tot el dia a dia de la societat mundial, i les universitats tampoc ens n'hem pogut escapar. De fet, les universitats vam reaccionar amb urgència davant la pandèmia i en un temps rècord vam canviar el model presencial, que ens caracteritza, per un altre d'híbrid; i a més ho vam fer amb eficiència i minimitzant l'impacte de la malaltia en els col·lectius i el desenvolupament diari de la nostra activitat universitària.

Enmig, doncs, d'aquestes circumstàncies excepcionals, donem la benvinguda a totes les persones que avui segueixen l'acte des del Paranimf de la Universitat, i també a les que ho fan des de casa o des de la feina, a través de la transmissió per *streaming*.

Per descomptat, vull donar també la benvinguda a la doctora Marina Subirats Martori. Per a la URV és un honor, un privilegi i un gran prestigi poder incorporar avui la seva persona a l'elenc de les nostres honoris causa.

Un dels objectius que es va marcar aquest equip de direcció en accedir al càrrec va ser augmentar la proporció de doctors honoris causa respecte als doctors que ja hi havia. Enteníem que era una qüestió de justícia que no responia a la realitat, ni d'abans ni d'ara, i que, per tant, havíem de mirar de resoldre-ho.

De fet, aquesta declaració d'intencions ja havia quedat recollida en el primer Pla d'Igualtat de la URV amb la mesura 5.14, que proposava "incrementar gradualment el nombre de dones en doctorats honoris causa". Anys després d'aquelles intencions encara quedava pendent materialitzar aquesta mesura, tot i la millora progressiva en aquesta direcció i el reiterat compromís recollits en el segon i el tercer plans d'igualtat.

Una dada: entre els anys 1994 i 2018 s'havien concedit 43 doctorats honoris causa, dels quals només 5 havien estat atorgats a dones, una xifra que representava un 11,6% de tots els distingits.

Ara, els tres últims conferiments han estat a doctores (Bettina Kadner, Pilar Benejam i, avui, Marina Subirats), amb la qual cosa el percentatge de dones ha pujat fins al 17,4%. Hi insisteixo: és una qüestió de justícia que hem de continuar esmenant i un objectiu amb el qual el meu equip està clarament compromès.

Bettina Kadner, Pilar Benejam i Marina Subirats, les tres últimes doctores, tenen més d'un nexe en comú: totes tres són dones avançades a la seva època, totes elles han excel·lit en els seus àmbits acadèmics i professionals, i les tres han aconseguit trencar els respectius sostres de vidre i obrir el camí a noves generacions de dones. Per tant, són referents i un model a seguir.

Bettina Kadner va ser la primera dona a l'Estat espanyol i la segona a Europa a ser comandant de vols comercials. Pilar Benejam va ser mestra, pedagoga i geògrafa, i al llarg de la seva extensa i prolífica trajectòria va posar en valor la docència en l'educació bàsica, la secundària i la universitària.

A més, ha treballat sempre amb vertadera vocació i passió en la didàctica de les ciències socials i en la formació de professorat.

I Marina Subirats Martori, que també prové del món de les ciències socials, ha estat, com hem sentit a la lloança del padrí i exrector, Joan Martí, una científica profundament innovadora, formada a la prestigiosa Escola Pràctica d'Estudis Superiors de París (actualment Escola d'Estudis Superiors en Ciències Socials) sota el guiatge d'alguns dels millors sociòlegs contemporanis del món, com Alain Touraine o Pierre Bourdieu.

La doctora Subirats s'ha convertit, amb la seva expertesa, en unes de les veus més autoritzades i influents en els àmbits de les classes socials, la sociologia de l'educació i les polítiques d'igualtat, que són tres de les temàtiques d'estudi en les quals ha excel·lit.

Per esmentar només uns exemples, voldria destacar que la doctora Subirats ha esdevingut una pionera i un referent de primera línia en l'impuls de les polítiques d'igualtat tant des de l'àmbit personal i professional com en l'exercici dels diferents càrrecs que ha ocupat, com quan va ser directora de l'Institut de la Dona del Ministeri d'Assumptes Socials entre els anys 1993 i 1996.

En el cas de Marina Subirats, i comparant-la amb la resta de doctores honoris causa de la nostra institució, ens uneix, a més, una proximitat especial. En aquest sentit, vull recordar les paraules que em va adreçar Inma Pastor, directora de l'Observatori de la Igualtat de la Universitat Rovira i Virgili, en l'escrit que va presentar per donar suport a la proposta de concedir aquest doctorat honoris causa:

La doctora Subirats ha tingut una relació força estreta amb la Universitat Rovira i Virgili: ha realitzat conferències en diversos moments i sobre les temàtiques en les quals ella té una gran expertesa, com les anteriorment citades (classes socials, coeducació i polítiques d'igualtat); ha estat convidada a diferents actes organitzats tant a la Facultat de Ciències Jurídiques com a la Facultat de Ciències de l'Educació i Psicologia, i de manera especial, ha participat activament en diferents actes organitzats per l'Observatori de la Igualtat, on Marina Subirats forma part del consell assessor des de la seva creació, l'any 2008.

Com a membre del consell assessor de l'Observatori de la Igualtat, la doctora Subirats ha participat en reunions, presentacions de llibres i debats, on ha aportat reflexions i experiències que han contribuït a desvetllar els mecanismes androcèntrics (en referència al punt de vista segons el qual l'home és el centre i la mesura del món) que reproduïxen, en el sentit més sociològic del terme, les desigualtats entre homes i dones. Coneixements que, sens dubte, ens han ajudat a fer funcionar millor les eines de què disposem a la URV per fer efectiu el principi d'igualtat.

Sempre he destacat que la URV ha estat una universitat pionera a elaborar diagnòstics sobre desigualtats entre homes i dones, i també a impulsar la redacció d'un primer pla d'igualtat juntament amb la creació de l'Observatori. Sens dubte, les ciències socials, i específicament la sociologia, com a

disciplina en què ha reeixit la doctora Subirats, ens ajuden a disposar d'un coneixement científic al servei de la institució.

La URV continua sent pionera, encara avui, en l'impuls d'iniciatives per oferir un coneixement menys androcèntric i amb perspectiva de gènere. Un coneixement que recupera les veus de les dones i les seves aportacions al llarg de la història i que ens recorda que, sense les dones participant activament com a investigadores, no aconseguirem una visió completa del coneixement.

Un bon exemple que continuem sent pioners és el nou grau en Estudis de Gènere i Política d'Igualtat que posarem en marxa el curs 2022- 2023.

La trajectòria personal i professional de Marina Subirats ens revela que ens trobem davant d'una veritable HUMANISTA, amb majúscules, una persona amb uns grans valors socials i un ferm compromís amb el coneixement que aporta la sociologia com a eina per desvetllar els mecanismes que sustenten i reproduïxen les desigualtats. I és que, com ha dit l'exrector Joan Martí, la doctora Subirats ha volgut i sabut practicar i compaginar amb excel·lència la tasca acadèmica de docència i investigació amb la de la gestió a favor del servei públic i polític. En aquest sentit, m'agradaria posar en valor les línies de recerca en les quals ha esdevingut una referent.

En l'àmbit de les classes socials, és molt notòria i important l'empremta que la doctora Subirats ha deixat a Catalunya. L'estudi de l'estructura social i els canvis en la societat catalana, l'evolució lingüística i l'evolució cultural, les condicions de vida i els hàbits de la població són temes –entre d'altres– que ha abordat en profunditat.

En l'àmbit de l'educació, vull destacar les contribucions en l'accés de la població als estudis, la relació entre estudis i mobilitat social, i els hàbits i valors en el món educatiu.

En aquest tema concret, Marina Subirats va escriure el llibre *Rosa y azul*, ja mencionat pel padrí, que es va convertir en un referent sobre com el professorat tracta de manera diferent els nois i les noies a les aules, i com l'escola reproduceix els estereotips de gènere. Per tant, aquest aspecte connecta directament amb el seu tercer àmbit d'expertesa, el de les polítiques d'igualtat gènere, on les aportacions de la doctora Subirats són moltes i molt diverses. Voldria destacar les anàlisis sobre l'evolució de la masculinitat i l'evolució de la posició de les dones al món. Perquè, estudiar les dones, i la seva situació de subordinació, implica estudiar també el model de masculinitat i els rols de gènere que s'imposa als homes. La doctora Subirats sempre

ha recordat la necessitat de “deslliurar també els homes d’un model desfasat de masculinitat”.

En aquesta línia, una de les persones amb què la doctora Marina Subirats ha treballat és el també sociòleg i actual ministre d’Universitats, el doctor Manuel Castells, que avui ha volgut sumar-se a aquest acte enviant una salutació sorpresa a la doctoranda.

L’amistat entre ambdós neix quan Subirats i Castells van coincidir a París amb les parelles respectives. L’any 2007 van treure junts el llibre *Mujeres y Hombres: ¿un amor imposible?*, que és una interessant anàlisi sociològica de les relacions entre els homes i les dones. A l’obra cada autor va escriure de forma independent els dos textos analítics i documentals sobre la condició femenina i la condició masculina amb què comença el llibre, i a continuació Subirats i Castells entaulen un diàleg on parlen lliurement sobre les relacions entre homes i dones, en un text que transcriu les seves reflexions sense modificacions i que converteix el lector en còmplice de la conversa.

Per acabar aquestes paraules, voldria tornar a la relació de la nova doctora honoris causa amb la nostra universitat, la nostra ciutat i el nostre territori. Marina Subirats va viure uns anys a Tarragona amb la seva parella, concretament en un pis a la Rambla Nova. I tot i que la major part de la seva vida l’ha passat a la seva Barcelona natal, té arrels al Camp de Tarragona. El seu pare, Josep Subirats i Samora, era nascut a Barcelona, però la seva família procedia de Poboleda, un poble del Priorat. Josep Subirats va ser un dels grans cartellistes catalans, i fa un parell d’anys la Cartoixa d’Escaladei va acollir la mostra “El Priorat, per Josep Subirats”, una exposició que recollia l’obra pictòrica d’aquest artista, que es va convertir en un dels cartellistes més actius i reconeguts del bàndol republicà durant la Guerra Civil del 1936-1939.

Fa un parell d’anys es retia, doncs, homenatge a la trajectòria del pare, i avui, la Universitat Rovira i Virgili, que és la universitat del territori, confereix el 46è doctorat honoris causa a la seva filla, l’eminent sociòloga Marina Subirats Martori, amb la qual estrenyem encara més els llaços que ja ens unien.

Moltes gràcies, Marina, per haver acceptat aquest conferiment, que per a la URV és un honor. Rep aquest aplaudiment com a mostra de reconeixement de la nostra comunitat, que a partir d’aquest moment també és la teva.

I a tots vostès, tant si són al Paraním com a la feina o a casa, moltes gràcies per la seva atenció.

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Dra. Maria José Figueras
Rectora Magnífica

erías Salvat
URV

Dra. Laura Ro...
Secretaria...

UNIVERSITAT

ROVIRA I VIRGILI